

KONFEDERACJA BARSKA

2

Konfederacja barska stanowiła zbrojne sprzysiężenie szlacheckie, związane 29 lutego 1768 r. w Barze na Podolu z inicjatywy marszałka nadwornego koronnego Jerzego Augusta Mniszcha i biskupa kamienieckiego Adama Stanisława Krasińskiego.

J. Chełmoński, *Kazimierz Pułaski pod Częstochową*, 1875, Muzeum Narodowe w Warszawie

W trwających cztery lata walkach pozycja konfederatów sukcesywnie słabła, a przesilenie nastąpiło w listopadzie 1771 r., kiedy konfederaci zdecydowali się na porwanie króla Stanisława Augusta. Ten szaleńczy, zrodzony z bezsilności zamach okazał się daremny i został bezwzględnie wykorzystany przez propagandę wrogich państw, sprawiając, że od konfederatów odwrócili się dotychczasowi sprzymierzeńcy.

Konfederacja wymierzona była głównie przeciwko dominacji Rosji i królowi Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu (podporządkowanemu carycy Katarzynie II). Miejsce zawiązania spisku ma wymiar symboliczny – Bar był potężną twierdzą i jednym z bastionów starej Rzeczypospolitej.

Szacuje się, że w walkach po stronie konfederatów udział wzięło nawet 100 tys. ludzi. Stoczono blisko 500 potyczek. Straty po stronie polskiej sięgnąć mogły ok. 60 tys. osób. Po upadku konfederacji w 1772 r. na Sybir zesłano ponad 14 tys. konfederatów, resztę przymusowo wcielono do armii rosyjskiej.

Konfederaci podjęli bezpośrednią walkę z wojskami rosyjskimi w Rzeczypospolitej, dlatego też ich wystąpienie można uznać za pierwsze polskie powstanie narodowe. Mimo heroicznej obrony, 19 czerwca 1768 r. Rosjanie, przy udziale armii królewskiej pod przywództwem Franciszka Ksawerego Branickiego, zdobyli barską twierdź.

W dalszym etapie walk przystąpiono do poszukiwania sojuszników przeciw Rosji poza granicami kraju. Z misją dyplomatyczną za granicę wyruszył biskup Krasiński, co zaowocowało militarnym i finansowym wsparciem Francji. Spiskowcy utworzyli wkrótce Radę Generalną Stanów Skonfederowanych (Generalność), która stała się drugą władzą obok królewskiej. Działania zbrojne objęły swym zasięgiem większość terytorium państwa.

K. Szlegel, *Pułaski w Barze*, data powstania i właściciel obrazu nieznane, domena publiczna

1764
koronacja
Stanisława
Augusta

1765
otwarcie Teatru
Narodowego
w Warszawie

1765
założenie
Szkoły
Rycerskiej

II 1768
zawiązanie
konfederacji
barskiej

VI 1768
oblężenie
Baru

„NIGDY Z KRÓLAMI NIE BĘDZIEM W ALJANSACH”

Pod pretekstem panującej w Polsce anarchii, w sierpniu 1772 r. Rosja, Prusy i Austria zawarły w Petersburgu traktat rozbiorowy, ratyfikowany 30 września 1773 r. w Warszawie przez sejm rozbiorowy.

J. Matejko, *Rejtan – Upadek Polski*, 1866, Zamek Królewski w Warszawie

Nastąpiło to mimo sprzeciwu posła nowogródzkiego Tadeusza Rejtana, który – według tradycji – w dramatycznym geście rozdarł szaty, gdy własnym ciałem zagradzał posłom przejście do sali obrad.

Gest ten jest bardzo mocno nacechowany emocjonalnie. Przykład równie ekspresywny, a także bogaty w odniesienia religijne stanowi tekst *Pieśni konfederatów barskich*. Ujęcia te do dziś są jednymi z symboli polskiego patriotyzmu.

Pieśń konfederatów barskich (ok. 1770, fragment)

(...)
*Krzyż mi jest tarczą, a zbawienie łupem,
W marszu zostaję, — choć i padnę trupem.
Nie zważam, bo w boju
Dla duszy pokoju
Szukam w ojczyźnie.*

*Krew, z ran wylana dla niego zbawienia.
Utwierdza żądze, ukaja pragnienia,
Jako katolika
Wskroś serce przenika,
Prawego w wierze.
(...)*

Pieśń konfederatów (J. Słowacki, *Ksiądz Marek*, 1843, akt I, fragment)

*Nigdy z królami nie będziem w aljansach,
Nigdy przed mocą nie ugniemy szyi;
Bo u Chrystusa my na ordynansach –
Słudzy Maryi!*

*Więc choć się spęka świat, i zadrży słońce,
Chociaż się chmury i morza nasróżą;
Choćby na smokach wojska latające,
Nas nie zatrwożą.
(...)*

Ryngraf oraz krzyż Konfederatów barskich zawierające wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej, fot. Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie

1769
powołanie
Generalności

1770
władze konfederacji
ogłaszają detronizację
monarchy i bezkrólewie

1771
nieudana próba
porwania króla
Stanisława Augusta

1772
I rozbiór Polski

MAREK JANDOŁOWICZ

(1713–1799)

Jeden z inspiratorów, uczestnik i kaznodzieja konfederacji barskiej, znany jako ksiądz Marek. Do zakonu karmelitów wstąpił w 1734 r., święcenia kapłańskie przyjął w 1740 r. Od 1759 r. był superiorem (przeorem) klasztoru karmelitów w Barze na Podolu. Zyskał opinię cudotwórcy.

Przed zawiązaniem konfederacji barskiej współpracował z Józefem Pułaskim i swymi mowami budził wśród okolicznej szlachty uczucia patriotyczne i religijne. Posiadał zdolności oratorskie i charyzmę. W czasie szturmów wojsk rosyjskich na Bar w czerwcu 1768 r. zagrzewał konfederatów do walki i wytrwania. Po upadku twierdzy schronił się w pobliskiej wsi, gdzie został pojmany przez kozaków. W więzieniu w Kijowie przebywał prawie sześć lat w całkowitej izolacji, w ciasnej i ciemnej celi.

Po uwolnieniu w 1774 r. cieszył się wielką estymą wśród lokalnej społeczności. W latach 1777–1783 ponownie pełnił funkcję przeora w Barze. Ostatnie lata spędził w Berezówce pod Lubarem, gdzie zmarł. Pozostawił po sobie sporo listów. Tradycja przypisuje mu także autorstwo kilku modlitw konfederackich i tzw. *Wieszczby dla Polski (Proroctwa ks. Marka)*. Oddziaływał na wyobraźnię twórców polskiego romantyzmu. Najważniejszą jego kreacją stworzył Juliusz Słowacki w dramacie mistycznym *Ksiądz Marek*.

Fot. Internetowy Polski Słownik Biograficzny

MICHAŁ PAC

(1730–1787)

Poseł na sejmy, przeciwnik króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, uczestnik konfederacji radomskiej utworzonej w celu zachowania dotychczasowego ustroju Rzeczypospolitej.

Do konfederacji barskiej, zawiązanej w lutym 1768 r., przystąpił w październiku, organizując konfederację w województwie nowogrodzkim i stając na czele oddziału zbrojnego. W następnym roku został marszałkiem generalnym litewskim konfederacji barskiej. W zastępstwie Michała Krasińskiego przewodził najwyższej władzy konfederacji barskiej – Generalności. Był wtajemniczony w zakończony niepowodzeniem plan porwania króla Stanisława Augusta w listopadzie 1771 r.

Po upadku konfederacji barskiej do końca życia przebywał na emigracji. W kwietniu 1773 r. w Augsburgu ogłosił wraz z Michałem Krasińskim manifest przeciwko rozbiorowi Polski.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

JÓZEF PUŁASKI

(1704–1769)

Posel na sejm, inicjator konfederacji barskiej. Był najbardziej cenionym w kraju palestrantem przy Trybunale Koronnym w Piotrkowie. Przeciwstawił się pogrożkom rosyjskiego posła Nikołaja Repnina, grożącego interwencją 50 tys. żołnierzy rosyjskich, słowami: „Niech stanie sto tysięcy, naród wolny krew przeleje”.

Został jednogłośnie wybrany na marszałka związku wojennego konfederacji barskiej. Zbierał fundusze na działania konfederatów i organizował zaciągi chorągwi. Przygotował i rozsyłał uniwersały do narodu, wzywające do obrony ojczyzny. Ideały konfederatów przedstawiał również na zagranicznych dworach oraz papieżowi.

Był organizatorem obrony Baru. Po zdobyciu twierdzy przez Rosjan uszedł wraz z innymi konfederatami na Wołoszczyznę. Tam został oskarżony przez współtowarzyszy o nieposłuszeństwo i zdradę, a następnie pozbawiony władzy i wtrącony do więzienia w Jassach, gdzie zmarł (najprawdopodobniej w wyniku epidemii).

Fot. Internetowy Polski Słownik Biograficzny

KAZIMIERZ PUŁASKI

(1745–1779)

Jeden z dowódców konfederacji barskiej i jej marszałek, generał i bohater wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych, wolnomularz.

W 1764 r. wraz z ojcem i braćmi podpisał elekcję Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wtajemniczony w przygotowania do konfederacji barskiej, zbroił oddziały na Podolu i Wołyniu. Był sygnatariuszem aktu założenia konfederacji barskiej. W 1769 r. bronił Okopów Świętej Trójcy przed przeważającymi siłami armii rosyjskiej. Uczestniczył w heroicznej obronie Jasnej Góry, która zakończyła się zwycięstwem konfederatów. Zaakceptował zakończony niepowodzeniem plan porwania króla Stanisława Augusta. Został zaocznie skazany na karę śmierci przez sąd sejmowy za próbę królobójstwa.

Po upadku konfederacji udał się na emigrację. Trafił do Stanów Zjednoczonych Ameryki, gdzie w randze generała brygady Armii Kontynentalnej walczył w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych. 15 września 1777 r. awansowany do stopnia generała brygady za brawurową akcję osłony odwrotu Jerzego Waszyngtona.

Zmarł 11 października 1779 w wyniku ran odniesionych w czasie szturm na Savannah. Uznany za bohatera narodowego Stanów Zjednoczonych.

Fot. Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ